

УДК 354.075.1(477)

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.02.15>

Петрів Іван Михайлович,
ORCID 0000-0003-2698-395X
depr1423@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Анотація

У статті досліджено особливості органу конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи. Приділено увагу підходам до розуміння органу конституційної юстиції в системі органів державної влади й аналізу законодавства з цього питання. Зазначено, що у процесі становлення конституційної юстиції, при організації та діяльності відповідного органу, закладено різні законодавчі підходи до його діяльності, перш за все, з огляду на сутнісні характеристики та правову природу. Проаналізовано значення органу конституційної юстиції в механізмі державного управління.

Метою статті є дослідження особливостей органів конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи.

Наукова новизна полягає у дослідженні та виокремленні особливостей органів конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи, а також у визначенні ролі та місця конституційної юстиції в механізмі державного управління.

Висновки. Вирішення проблемних питань при організації ефективного державного управління на найвищому рівні має відбуватися із використанням інструментів конституційної юстиції у відповідності до практики конституційної ефективності публічної влади, з урахуванням принципу верховенства права, а також максимального дотримання норм конституції органами публічної влади під час реалізації повноважень на відповідній території. Реалізація принципу верховенства права під час розподілу повноважень між вищими органами державної влади може ефективно забезпечуватися лише відповідальним впливовим органом – органом конституційної юстиції. Наявність органу конституційної юстиції дозволяє урівноважувати механізм державного управління за рахунок арбітражних повноважень та вирішення конфліктних ситуацій на найвищому рівні. Водночас дослідження правової природи органу конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи підтверджує думку про те, що органи конституційної юстиції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, які виникають між найвищими державними інститутами, таким чином, встановлюючи конституційну істину про право й забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм. Побудова ефективного механізму державного управління має ґрунтуватися, у першу чергу, на принципах верховенства права та конституційного людиноцентризму. Адже ефективність діяльності органів державної влади вимірюється рівнем життя громадян та здатністю оперативно й консолідовано вирішувати проблеми і виклики різного характеру. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно змістовного наповнення поняття «орган конституційної юстиції» дає змогу зробити висновок, що конституційна юстиція є складовою механізму державного управління з надзвичайними повноваженнями впливу на прийняті рішення чи дії суб'єктів державного управління найвищого рівня.

Ключові слова: механізм державного управління, конституційна юстиція, орган конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи, статус конституційної юстиції в механізмі державного управління.

Petriv Ivan M.,
ORCID 0000-0003-2698-395X
depr1423@gmail.com

ON THE DEFINITION OF THE CONSTITUTIONAL JUSTICE IN THE GOVERNMENT MECHANISM:
THE EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE COUNTRIES OF EASTERN EUROPE

Abstract

The article investigates the peculiarities of the constitutional justice body in Ukraine and the countries of Eastern Europe. Attention is paid to the approaches to the understanding of the constitutional justice body in the system of public authorities and analysis of the existing legislation on this issue, on the essential characteristics and the legal nature. The importance of the body of constitutional justice in the mechanism of public administration is analyzed.

***The purpose of the article** is to investigate the features of constitutional justice bodies in Ukraine and the countries of Eastern Europe.*

***The scientific novelty** is to study and identify the features of constitutional justice bodies in Ukraine and the countries of Eastern Europe, as well as to determine the role and place of constitutional justice in the mechanism of public administration.*

***Conclusions.** The resolution of problematic issues in the organization of effective public administration at the highest state level should be carried out using the instruments of constitutional justice in accordance with the practice of constitutional effectiveness of public authority, taking into account the principle of the rule of law, as well as the maximum observance of the constitution by public authorities in the exercise of authority in the respective territories. The realization of the principle of the rule of law in the division of powers between the higher bodies of state power can be effectively ensured only at the expense of the responsible influential body - the body of constitutional justice. The presence of a constitutional justice body makes it possible to balance the mechanism of public administration at the expense of arbitration powers and to resolve top-level conflict situations. At the same time, the study of the legal nature of the constitutional justice body in Ukraine and the states of Eastern Europe confirms the opinion that, based on their powers, constitutional justice bodies resolve disputes about law and settle legal conflicts that arise between the highest state institutions, thus constituting the truth about law and ensuring constitutional law-enforcement and real constitutionalism. The establishment of an effective mechanism of public administration must be based, first and foremost, on the principles of the rule of law and the constitutional person of centrism. After all, the effectiveness of the activity of public authorities is measured by the standard of living of citizens and the ability to quickly and consolidatedly solve problems and challenges of different nature. An analysis of the studies of domestic and foreign scientists on the content of the concept of "body of constitutional justice" makes it possible to conclude that constitutional justice is a constituent mechanism of public administration with extraordinary powers to influence the decisions or actions of public administration of the highest level.*

***Key words:** mechanism of public administration, constitutional justice, body of constitutional justice in Ukraine and the states of Eastern Europe, status of constitutional justice in the mechanism of public administration.*

Постановка проблеми. Правова природа органу конституційної юрисдикції була й залишається предметом дослідження багатьох вчених через те, що цей орган займає особливе місце в механізмі органів державної влади та постійно перебуває у процесі розвитку.

Аналізуючи діяльність органів конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи, можна стверджувати, що прийнята в них європейська (її ще називають австрійська або кельзенівська) модель конституційного правосуддя значною мірою

впливає на процес формування конституціоналізму, а ухвалені нею рішення можуть впливати на правову та політичну системи як деструктивно, так і стабілізуюче та в інноваційному руслі.

Побудова держав Східної Європи, й України зокрема, на основі принципів демократизму, верховенства права, пріоритету прав людини має на меті досягнення особливої конституційної організації суспільства, проте не завжди є достатнім для формування конституціоналізму формальне закріплення основоположних принципів функціонування

держави і суспільства. Тому з метою гарантування дієвості основоположних принципів правова реальність вимагає нагляду й контролю за їх дотриманням, що вважається можливим лише за умови функціонування спеціального органу конституційної юстиції, на який і покладаються відповідні завдання.

У зв'язку з цим у новостворених демократичних країнах після падіння комуністичних режимів інститут конституційної юстиції був закріплений в основних законах цих держав. При цьому розташування в системі поділу влади, структура, функції конституційних судів, норми, які регламентують склад і порядок їх діяльності, здебільшого спираються на європейську модель конституційної юстиції і відповідають їй. Проте прослідковуються й індивідуальні риси, притаманні інститутам конституційної юстиції, пов'язані з особливостями прийнятої у певній країні концепції юридичної природи конституційного суду, що може впливати на порядок формування судів, конкретні напрями їх діяльності, порядок здійснення конституційного правосуддя тощо.

Як зазначає І. Д. Сліденко, «Кельзен турбувався про забезпечення дії чистого права. Тому не було достатнього теоретичного обґрунтування місця і ролі конституційної юстиції в механізмі державної влади – в результаті кожна держава пристосовувала цей інститут до власних потреб...» [1, с. 149].

Слід зазначити, що сучасні науковці пов'язують встановлення юридичної природи органу конституційного правосуддя з його місцем в системі поділу влади. Зокрема, І. Сліденко звертає увагу на те, що, виходячи із сутності функціонування правової демократичної держави, питання місця спеціального органу конституційної юстиції в механізмі такої держави можна розглядати у контексті двох напрямків дослідження: 1) місця згідно з принципом розподілу влади, тобто – до якої з гілок влади слід віднести інститут конституційної юстиції; 2) місця в системі стримування та противаг у взаємному балансі різних гілок влади, визначаючи таким чином зв'язки (взаємозв'язки), контрбаланси – сенс існування подібного органу у цій системі [1, с. 150].

Узагальнюючи результати досліджень окремих науковців, вважаємо за можливе виділити декілька підходів до вирішення зазначеної проблеми:

- конституційне правосуддя ототожнюється з судовою гілкою влади (А. Барнашов, В. Зоркін, Ж. Овсепян, К. Половченко, А. Селіванов, А. Стрижак, В. Тихий, Дж. Хецуріані, Г. Халмаї та ін.);

- конституційна юстиція є різновидом контрольної влади (С. Денисов, О. Калініченко, Р. Мартинюк, В. Чиркін, Ю. Шульженко та ін.);

- конституційна юстиція є своєрідним обособленим утворенням, що не належить до жодної з гілок влади (Я. Ключка, Є. Кіреєва, М. Михайлова, М. Сербан та ін.).

Інтенсивно розробляється також напрям про комплексний характер органу конституційного правосуддя, в якому (органі) поєднуються риси судової та контрольної влад (Л. Гарлицький, Ж. Джангірян, Б. Ебзеев та ін.).

Таким чином питання визначення місця конституційної юстиції в механізмі державного управління залишається відкритим і потребує детального вивчення й аналізу. Використання досвіду демократій Східної Європи щодо ефективного функціонування конституційної юстиції в механізмі державного управління є надзвичайно актуальним для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для розуміння актуальних проблем формування й розвитку механізмів державного управління в Україні необхідно враховувати відповідні положення наукових робіт вчених-теоретиків у галузі конституційного, муніципального права та у сфері економіки, що стосуються питань елементів та сутності механізмів державного управління: І. Сліденка [1], Ю. Бальція [2], І. Гришової [3], О. Копиленка [4; 5], І. Мищака [6], В. Чиркіна [7] та ін.

Метою статті є визначення правової природи органів конституційної юстиції в Україні й державах Східної Європи та їх місця в механізмі державного управління.

Виклад основного матеріалу. В державах Східної Європи багатьма науковцями пропонується у системі поділу влади виокремити нову гілку – контрольну, а також визначити орган конституційної юстиції як такий, що належить до цієї гілки влади. На думку В. Чиркіна, контрольна діяльність притаманна значною мірою будь-якому державному органу, хоча вона і не є для них основною. Зокрема, автор пропонує два головних критерії виді-

лення контрольної гілки влади – це універсальність контрольної функції державної влади та наявність органів, для яких ця функція є основною. На думку прибічників цієї теорії, таким ознакам повністю відповідає інститут конституційного правосуддя [7, с. 18].

У зв'язку із зазначеним С. Денисов зауважує, що світова практика розвитку контролю за державним апаратом пішла шляхом створення четвертої, самостійної гілки влади. На його думку, нині наукові дослідження спрямовуються не на виділення контрольних органів у рамках трьох гілок влади, а на формування самостійної гілки влади, рівної за своїм значенням трьом іншим [8, с. 9].

За свідченням болгарського науковця Н. Бєронова, у перші роки свого існування Конституційний Суд Республіки Болгарія у рішенні № 18 від 1993 р., посилаючись на структуру болгарської Конституції та спосіб формування Конституційного Суду, висловив думку про те, що інститут конституційної юстиції країни не включається до жодної з гілок влади – ні організаційно, ні формально, а тому він є рівноправним у відносинах з органами, які знаходяться на вершині кожної з гілок влади [9, с. 74].

Із викладеного можна зробити висновок, що вказані автори органи конституційної юстиції визначають як самостійну гілку державної влади, тобто як контрольну, водночас підкреслюючи при цьому її особливий вид і вищу юридичну форму. Водночас з точки зору прихильників цього підходу в країнах континентального права віднесення органів конституційної юстиції до самостійної гілки державної влади має важливе теоретичне і практичне значення, що виявляється у підвищенні ступеня їх незалежності, необхідної для чіткого виконання основного завдання в системі поділу влади – стримування, протидії та збалансування [10, с. 16].

Окремо висловлюється думка стосовно юридичної природи органів конституційної юстиції. Ряд вчених зазначає, що цей інститут стоїть над трьома гілками влади. Зокрема, Є. Кіреєва критикує погляди російських і зарубіжних спеціалістів, які ототожнюють цей інститут з судовою чи контрольною владою, і пропонує визначати його виключно як вид державної діяльності поряд із правотворчістю, правозастосуванням і правосуддям [11, с. 10].

Як приклад такого підходу, можна навести рішення конституційних судів Болгарії, Угорщини, Словаччини, Чехії, в яких часто констатується власна автономність щодо інших державних органів і перебування Конституційного Суду за рамками трьох класичних гілок влади. Так, Конституційний Суд Румунії у своєму рішенні (№ 21 від 21 березня 1994 р.) зазначив, що він не є частиною системи судів загальної юрисдикції. Коментуючи це рішення, М. Сербан відзначив, що Конституційний Суд Румунії визначається ним (рішенням) як самостійний орган державної влади, який має політико-правовий характер. Як вважає автор, Суд не є складовою частиною будь-якої з трьох класичних гілок влади і не є додатковою гілкою влади у державі. Його безпосередній обов'язок полягає у забезпеченні функціонування трьох гілок влади в певних конституційних рамках, допомагаючи їм взаємодіяти в рамках конституційного поділу влади, але незалежно від них та відіграючи дуже важливу роль у підтримці рівноваги між політичною більшістю і меншістю, державою та суспільством [12, с. 166].

З цього приводу Я. Ключка зазначає, що орган конституційної юстиції Словаччини є відокремленим від системи судів загальної юрисдикції, а перевірка на конституційність, яку він здійснює, передбачає його певний примат над іншими гілками влади [13, с. 54].

Подібна інтерпретація статусу органів конституційного правосуддя в системі державного механізму характерна, на думку А. Клішаса, для романо-германської правової сім'ї і в цілому відповідає теорії Кельзена [14, с. 39].

Л. Гарлицький зазначає, що Конституційний Трибунал є самостійним конституційним державним органом, який (відповідно до ч. 2 ст. 10 Конституції Польщі) розглядається як орган судової влади, хоча водночас підкреслюється відмінність між ним і судами загальної юрисдикції. Конституційний Трибунал перебуває поза судовою системою, утворюючи водночас другий, окремий сегмент судової влади. Самостійність Конституційного Трибуналу, на думку автора, знаходить своє відображення і в його автономії [15, с. 49].

Слід зазначити, що у вітчизняній юридичній літературі останнім часом висловлю-

ються пропозиції про внесення змін до чинного законодавства, спрямовані на звуження повноважень органу конституційної юстиції: впровадження розгляду парламентом рішень Конституційного Суду України щодо неконституційності нормативного акта до їх прийняття Судом (В. Опришко); можливість перегляду спірних рішень Суду за поданням Генерального прокурора України (М. Косюта) тощо [16, с. 53]. Крім того, дедалі частіше лунають пропозиції з уст окремих політичних діячів щодо необхідності ліквідації Конституційного Суду України як органу, діяльність якого залежить від політичної ситуації в державі, політичної волі вищих посадових осіб тощо.

Проте слід зазначити, що всупереч випадкам негативної оцінки необхідності існування інституту конституційної юстиції та незважаючи на розбіжності в поглядах з приводу юридичної природи і місця органу конституційної юстиції в системі органів державної влади, більшість дослідників визначає його як основний елемент забезпечення ефективного функціонування механізму стримувань і противаг з метою дотримання принципу поділу влади. Водночас поза теорією поділу влади конституційна юстиція втрачає зміст, оскільки передбачає наявність договірних відносин між суб'єктами державної влади в рамках правил, встановлених конституційним нормативно-правовим актом.

У сучасних умовах побудови конституціоналізму в державах Східної Європи характерною рисою є намагання реалізувати принцип поділу влади через взаємодію органів державної влади між собою з метою досягнення й підтримки рівноваги в державному механізмі.

Важливою умовою ефективної реалізації зазначеного принципу є наявність незалежного арбітра, який наділений винятковою компетенцією щодо здійснення контролю за гілками влади. У зв'язку з цим принцип поділу влади можна вважати не лише причиною, що зумовлює виникнення конституційного контролю, але й основою його сутнісної характеристики [17, с. 21]. З цього приводу науковці (В. Зорькін, Ю. Шульженко та ін.) звертають увагу на існування в державах сучасної демократії подвійного зв'язку. Так, з одного боку, поділ влади є умовою виник-

нення інституту конституційної юстиції, а з іншого – сам цей принцип не може реалізовуватися без ефективної діяльності органу конституційної юстиції, який є гарантом стримування гілок влади в межах їх компетенції (визначеної конституцією), вирішуючи правовими шляхами конституційні спори, що виникають між ними [18, с. 85; 19, с. 17].

Аналізуючи рішення органів конституційної юстиції країн Східної Європи, що спрямовані на розв'язання проблеми поділу влади, необхідно звернути увагу на те, що більшість рішень покликані збалансувати діяльність трьох гілок влади, гармонізувати їх взаємне функціонування і тим самим забезпечити ефективний та дієвий механізм стримувань і противаг. Крім того, необхідно підкреслити, що існуючий у державі спосіб поділу влади, механізм стримувань і противаг, а також роль інституту конституційного правосуддя в забезпеченні функціонування цього механізму та гарантуванні поділу влади значною мірою залежать від того, яка форма державного правління існує в державі.

Досліджена практика діяльності органів конституційної юстиції держав Східної Європи, які мають різні форми державного правління, дає підстави вважати, що суди в процесі своєї роботи часто стикаються не лише з необхідністю застосовувати принцип поділу влади, але й необхідністю його захисту та оцінки конституційності законодавства. У такому разі ці питання вирішуються з точки зору дотримання органами державної влади принципу поділу влади, виходячи при цьому з тієї моделі організації державної влади, яка закріплена в конституції конкретної країни.

Як свідчить аналіз практики зарубіжних країн, досить часто конституційні конфлікти виникають не лише між різними гілками влади, а й між державними органами однієї з владних гілок. З цього приводу Е. Вагнерова зазначає, що в практиці Конституційного Суду Чехії є приклади розгляду спорів про компетенцію між Президентом і Урядом, Палатою депутатів і Сенатом, між судами. Підсумком розгляду конституційно-правового конфлікту, пов'язаного з проблемою призначення членів Національного банку, який виник між Урядом і Президентом Чехії, стало посилення позиції Президента за рахунок звуження повноважень Уряду. Це стало можливим у зв'язку з тим, що Конституційний

Суд прийняв рішення (26 липня 2001 р.), відповідно до якого інтерпретація статті Конституції Чехії, на яку спирався Уряд, суперечила нормам Конституції. Конфлікт між двома палатами Парламенту був вирішений Судом (рішення від 12 лютого 2002 р.) у рамках процедури абстрактного конституційного контролю з приводу неоднозначного тлумачення ч. 2 ст. 42 Конституції Чехії, внаслідок чого запобігли надмірному розширенню повноважень Палати депутатів за рахунок функцій Сенату, що, на думку Е. Вагнерової, сприяло встановленню балансу у відносинах між двома палатами Парламенту [20, с. 175].

Таким чином, аналіз та узагальнення практики органів конституційної юстиції держав Східної Європи, яка формувалася під час створення й утвердження демократичних інститутів, дає підстави для висновку про те, що, незалежно від форми правління держави, в якій функціонує орган конституційної юстиції, цей орган визначається гарантом дотримання й розуміння конституційного принципу поділу влади (навіть якщо цей принцип не визначений у конституції безпосередньо). Впровадження в державі такого підходу до діяльності органів конституційної юстиції дозволяє більш чітко обмежувати сферу компетенції окремих інститутів влади та закріплювати конституційні способи їх взаємного балансу і стримування.

Отже, варто погодитися з Г. Г. Арутюняном у тому, що основним завданням органів конституційної юстиції є забезпечення розвитку держави в правовому демократичному руслі, здійснення контролю та сприяння порозумінню органів державної влади, не втрачаючи при цьому власної незалежності й зосередженості виключно на правових питаннях, уникаючи, таким чином, прямого втручання в політичні процеси [21, с. 3].

Важливо зазначити, що при здійсненні цих повноважень органи конституційної юстиції досить часто стикаються із загрозою їх політизації та перетворення на позитивного законодавця, оскільки органи конституційної юстиції, на думку Ж. Джангіряна, є важливим елементом механізму стримувань і противаг [22, с. 54]. А. Бланкенагель також визначає конституційне правосуддя як діяльність по обмеженню влади і вирішенню конфліктів, що дозволяє простежити чіткий зв'язок між конституційною юстицією і по-

літикою [23, с. 102]. Опираючись на тезу про те, що в основі будь-якого спору між вищими органами державної влади є саме політичне питання, яке може розвинути до питання про баланс гілок влади, М. Михайлова виділяє третейську функцію інституту конституційної юстиції як іманентну для сучасних держав. Так, автор робить висновок про те, що Конституційний Суд Республіки Молдова, створюючи право, водночас торкається державної політики, і навіть жорстка регламентація діяльності Суду не допомагає уникнути цього впливу. Зокрема, протягом 2000 р., у період протистояння між Парламентом і Президентом Республіки Молдова, яке закінчилося встановленням у країні парламентської форми правління, спостерігалася значна активізація діяльності Конституційного Суду Республіки Молдова (зокрема, Суд тричі розглядав конституційність статей кодексу про вибори) [24, с. 35].

У державах Східної Європи, в яких органи конституційної юстиції на певний час опинилися в центрі політичних криз і виступили арбітрами з принципових питань перехідного періоду, постало питання: наскільки в умовах політичних криз необхідно було створювати саме таку модель конституційного судочинства і чи не мали такі дії деструктивний характер під час конституційних реформ, які носили виключно політичний характер? Адже за таких умов органи конституційної юстиції опинилися у двозначному становищі: з одного боку, вони були заручниками попередньої тоталітарної ідеології та моделі номінального конституціоналізму, з іншого – активною силою конституційної модернізації, спрямованої на трансформацію цієї традиції та прийняття норм конституціоналізму західного взірця.

Основою дилеми, яка постала перед органами конституційної юстиції держав Східної Європи, був вибір ними позиції між формально-правовим вирішенням проблеми (виходячи з недосконалого конституційного права перехідного періоду) і її вирішенням із точки зору демократичних правових принципів, тобто з точки зору простої доцільності в умовах боротьби двох тенденцій. Друга позиція, часто маючи менш обґрунтований характер із формально-нормативістської позиції, все ж, по суті, більше відповідала завданням правової модернізації, оскільки мала на меті:

- необхідність звернення до загальних принципів ліберальної демократії;
- врахування співвідношення правових рішень з їх соціальними та політичними наслідками;
- здійснення позитивного впливу на реформи за допомогою політики права.

Водночас консервативна або інноваційна роль органів конституційної юстиції може проявлятися не лише в тому, якій позиції вони надають перевагу, але й у відмові від розгляду певних питань, що мають актуальне суспільне значення (підкреслений нейтралітет судів стосовно таких принципових поправок до конституцій, як перерозподіл компетенції гілок влади, проблема федералізму, соціальне законодавство, становище церкви тощо) [25, с. 15].

У Конституції Румунії 1991 р. було запропоновано дещо інше співвідношення органу конституційної юстиції з гілками влади. Зокрема, побоювання парламенту у можливості співіснувати з органом, спроможним відмінити його рішення, відобразилося в її тексті. Так, Суд Румунії, створений головним чином за французьким взірцем, при одночасному використанні португальської й італійської моделей, не має повноважень вирішувати суперечки між різними гілками влади, що за змістом тексту Конституції відрізняє його від прототипів. Водночас Суд має право здійснювати попередній і подальший конституційний контроль, давати консультативний висновок із питання про відсторонення Президента з посади, приймати рішення про конституційність регламентів палат парламенту. Проте його рішення можуть бути відмінені двома третинами голосів парламенту, що зводить роль Суду до власне технічної (ст. 147 Конституції) [26]. Слід зазначити, що поправки до Конституції Румунії (2003 р.) відмінили цю норму, що посилює статус Конституційного Суду Румунії серед органів державної влади.

У Румунії, як стверджує М. Сербан, політичний характер діяльності інституту конституційної юстиції деякою мірою заохочується, однак не так, як це відбувається з органами конституційної юстиції Угорщини, Німеччини, Іспанії, Італії, які іноді навчають законодавця відносно того, які закони він повинен приймати чи змінювати, вказуючи часові рамки для таких змін і диктуючи

зміст законів. З урахуванням цього румунський Конституційний Суд відмовляється брати на себе вирішення питань, які, на його думку, відносяться до сфери відання парламенту (зокрема, у своєму рішенні № 718 від 29 грудня 1997 р. Суд зазначив, що він не компетентний у вирішенні питання, яке розглядалося, оскільки це є компетенцією законодавчого органу). У цілому ж науковець визнає, що в Румунії контроль за дотриманням принципу поділу влади є пріоритетним порівняно з функцією захисту прав людини, що, на думку автора, впливає з доктрини правового позитивізму [12, с. 167]. Зокрема, М. Сербан зазначає, що основне завдання забезпечення поділу влади полягає в необхідності уникнення двох основних загроз для існування сучасної демократії в Румунії. Перша можливість загрози полягає в перешкоджанні роздробленості політичного представництва в законодавчому органі. Друга загроза, навпаки, проявляється у формуванні стійкої більшості у Парламенті і, водночас, в уряді, що повинно спонукати Конституційний Суд захищати політичну меншість, свободу слова і друку тощо [12, с. 167].

На прикладі Білорусі простежується (як і в РФ) можливість регресного розвитку правового статусу органу конституційного правосуддя. Аналіз наукової літератури і преси, присвяченої цьому питанню, дозволяє визначити політичні фактори, які були основою для таких змін. Так, у 1996 р. конфлікт органу конституційної юстиції і виконавчої влади Білорусі, що розвивався на тлі швидкого розширення повноважень Президента, отримав радикальний характер, коли, заявляючи про численні порушення Президентом країни Конституції 19 листопада 1996 р., 73 депутати Верховної Ради Республіки Білорусь звернулися до Конституційного Суду з пропозицією відсторонити його із займаної посади. Проте справа так і не була розглянута через, як зазначає М. Пастухов, безпрецедентний тиск з боку Адміністрації Президента на суддів та на депутатів, що поставили свої підписи у зверненні. Як результат, серед суддів відбувся розкол (за день до розгляду справи в суді 12 депутатів визнали свої підписи у зверненні недейсними) і в день засідання голова Суду не дозволив розпочати слухання. Водночас Президент виступив з ініціативою проведення респу-

бліканського референдуму, за результатами якого було введено в дію нову Конституцію. Суддям Конституційного Суду, які не визнавали нової Конституції, було запропоновано звільнитися. У січні 1997 р. Президентом і новим парламентом було сформовано новий склад Конституційного Суду, повністю підпорядкований Президенту. Таким чином, як стверджує М. Пастухов, Конституційний Суд Білорусі з активного й самостійного органу конституційного правосуддя перетворився в залежну установу, а його статус через вузьке коло повноважень у системі органів державної влади знизився [27, с. 154].

Обговорення науковцями проблеми вибору позиції, яку може зайняти орган конституційної юстиції при вирішенні політичних спорів (конфліктів), дає підставу для формулювання важливого висновку: існують ситуації, коли органу конституційної юстиції необхідно зробити вибір між правовим і політичним рішенням. У процесі великих соціальних перетворень перевага часто надається саме політичним рішенням, під які згодом підводиться правова основа. У державах Східної Європи в результаті конституційних криз, що мали характер зіткнення різних конституційних влад, в основному мала місце перемога парламенту чи президента, до того ж, майже в усіх випадках констатувалося посилення виконавчої влади. У подібних випадках становище органів конституційної юстиції (як незалежних інститутів влади) виявилось або на межі повної недієздатності (результат внутрішнього розколу), або відвертим вибором на користь однієї зі сторін. Можливим є і компромісний варіант – застосування очікувальної позиції пасивного спостереження.

Висновки. Узагальнюючи результати досліджень, спрямованих на визначення правової природи та ролі органу конституційної юстиції, важливо зазначити, що реалізація кельзенівської моделі передбачає стабільність права і досягнення консенсусу у суспільстві стосовно конституції, оскільки лише за цієї умови можлива стійка та послідовна лінія поведінки органу конституційної юстиції, що ґрунтується на сприйнятті загальних базових цінностей, які є основою всієї ієрархії принципів конституційного судочинства. На цьому шляху, на думку А. Медушевського, можлива трансформація кон-

ституційного правосуддя, пов'язана з його деполітизацією й посиленням правової об'єктивності, що робить можливим реалізацію кельзенівської моделі в державах Східної Європи [25, с. 27].

Таким чином, дослідивши різноманітні наукові підходи до розуміння правової природи органів конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи, найбільш вдалою видається позиція, згідно з якою обґрунтовується незалежна природа органів конституційної юстиції. Цей висновок пов'язаний із тим, що дослідження функціональних характеристик, інституційного оформлення, характеру, принципів і змісту діяльності цих органів в комплексі вказує саме на їх незалежну природу та особливе місце в механізмі державного управління. Органи конституційної юстиції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, таким чином встановлюючи конституційну істину про право й забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм.

Список використаних джерел:

1. Слідєнко І. Д. Природа та позиціонування спеціального органу конституційної юстиції : проблемно-концептуальні засади. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 33. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 690 с.
2. Бальцій Ю. Місцеве самоврядування в контексті діючої Конституції України. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 117–120.
3. Gryshova I., Tielkiniena T. and Guliyeva A. (2018). Lobbying for Public Interests as a Democratic Social Leadership Factor for Reforming Legislation. In: Strielkowski W., *Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics. Springer Proceedings in Business and Economics*. Springer, Cham 481–489.
4. Kopylenko O., Baimuratov M. and Gryshova I. (2018). The Phenomenon of Leadership in the Municipal Authority in Ukraine. In: Strielkowski W., *Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics. Springer Proceedings in Business and Economics*. Springer, Cham, 151–162.
5. Kopylenko O., Myshchak I. Community Control of the Activities of Self-Government

Authorities in Ukraine and Poland. *Jahrbuch für Ostrecht*. 2019. P. 15–30.

6. Мишак І. М. Деякі питання удосконалення контрольної функції парламенту. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. № 3. С. 37–43.

7. Чиркин В. Е. Конституционная власть. *Государство и право*. 1993. № 4. Ст. 11–18.

8. Денисов С. А. Формирование контрольной ветви государственной власти и ограничение коррупции. *Государство и право*. 2002. № 3. Ст. 9–16.

9. Беров Н. Відносини між судами. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 1. С. 74–75.

10. Шульженко Ю. Л. Конституционный контроль в России. М.: Зерцало, 1995. 174 с.

11. Киреева Е. Ю. Конституционный суд и конституционное судопроизводство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.0. Ростов-на-Дону, 1997. 23 с.

12. Сербан М. Решение румынского конституционного суда как источник права. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сб. докладов*. М.: Институт права и публичной политики, 1999. С. 166–170.

13. Ключка Я. Роль конституційного суду у взаєминах із законодавцем. *Матеріали міжнародного семінару «Роль Конституційного Суду в державі та суспільстві» (10–11 травня 2001 року)*. К.: Юрінком Інтер, 2002. С. 54.

14. Клишас А. А. Конституционная юстиция в зарубежных странах / [отв. ред. В. В. Еремян]. М.: Международные отношения, 2004. 288 с.

15. Гарлицкий Л. Реформа конституционного судопроизводства в Польше. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах*. М.: Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. С. 48–72.

16. Василюк С. Спирні питання тлумачення Конституційним Судом України Конституції та законів України. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1 (40). С. 54–61.

17. Овсепян Ж. И. Правовая защита конституций. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Ростов-на-Дону: Издательство «Литера-Д», 1992. 320 с.

18. Шульженко Ю. Л. Конституционный контроль в России. М.: Зерцало, 1995. 174 с.

19. Зорькин В. Д. Реализация конституционного принципа разделения властей в

практике Конституционного Суда России. *Конституционный суд как гарант разделения властей: сб. докладов*. М.: Институт права и публичной политики, 2004. С. 17–30.

20. Вагнерова Е. Разделение властей в практике Конституционного Суда Чехии. *Конституционный суд как гарант разделения властей: сб. докладов*. М.: Институт права и публичной политики, 2004. С. 175–185.

21. Арутюнян Г. Г. Конституционный Суд в системе государственной власти (Сравнительный анализ): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02. М., 1999. 52 с.

22. Джангирян Ж. Д. К дискуссии о разделении властей и единстве власти: опыт Армении: научное издание. М.: Изд-во «Когито-Центр», 2003. 84 с.

23. Бланкенагель А. Теория и практика конституционного контроля в ФРГ. *Советское государство и право*. 1989. № 1. С. 102.

24. Михайлова М. В. О некоторых аспектах деятельности Конституционного суда Молдовы. *Конституционное право зарубежных стран*. 2002. № 4. С. 35–39.

25. Медушевский А. Кельзеновская модель конституционного правосудия и изменение конституций в странах Восточной Европы. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сб. докладов*. М.: Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. С. 13–42.

26. Constitution of Romania – 1991. URL: http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act1_2&par1=5 (Дата звернення: 26.12.2019).

27. Пастухов М. И. Конституционный Суд Республики Беларусь: место в политической системе. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сб. докладов*. М.: Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. С. 154–164.

References:

1. Slidenko, I. D. (2006). Pryroda ta pozytsionuvannya spetsial'noho orhanu konstytutsiynoyi yustytysi: problemno-kontseptual'ni zasady. *Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats'*. Yurydychni i politychni nauky, Vyp. 33. K.: In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny[in Ukrainian].

2. Baltsii, Y. (2016). Mistseve samovryaduvannya v konteksti diyuchoyi

Konstytutsiyyi Ukrainy. *Yurydychnyy visnyk*, 2, 117–120 [in Ukrainian].

3. Gryshova, I., Tielkiniena, T. and Guliyeva, A. (2018). Lobbying for Public Interests as a Democratic Social Leadership Factor for Reforming Legislation. In: Strielkowski W., *Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer*, Cham 481–489.

4. Kopylenko, O., Baimuratov, M. and Gryshova, I. (2018). The Phenomenon of Leadership in the Municipal Authority in Ukraine. In: Strielkowski W., *Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer*, Cham, 151–162.

5. Kopylenko, O., Myshchak, I. (2019). Community Control of the Activities of Self-Government Authorities in Ukraine and Poland. *Jahrbuch für Ostrecht*, 15–30.

6. Myshchak, I. M. (2010). Some Issues of the Improvement of the Parliament's Control Function. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, 37–43 [in Ukrainian].

7. Chyrkyn, V. E. (1993). Konstytutsyonnaya vlast'. *Hosudarstvo i pravo*, 4, 11–18 [in Russian].

8. Denysov, S. A. (2002). Formyrovanye kontrol'noy vetvy hosudarstvennoy vlasty y ohranychenye korruptsyy. *Hosudarstvo i pravo*, 3, 9–16 [in Russian].

9. Beronov, N. (2002). Vidnosyny mizh sudamy. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy*, 1, 74–75 [in Ukrainian].

10. Shul'zhenko, Yu. L. (1995). *Konstytutsyonnyy kontrol' v Rossyy*. M.: Zertsalo [in Russian].

11. Kyreeva, E. Yu. (1997). *Konstytutsyonnyy sud y konstytutsyonnoe sudoproyzvodstvo: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02*. Rostov-na-Donu [in Russian].

12. Serban, M. (1999). Reshenye rumynskoho konstytutsyonnoho suda kak ystochnyk prava. *Konstytutsyonnoe pravosudye v postkommunistycheskykh stranakh: sb. dokladov*. M.: Ynstytut prava y publychnoy polytyky, 166–170 [in Russian].

13. Klyuchka, Ya. (2002). Rol' konstytutsiynoho sudu u vzayemnykh iz zakonodavtsem. *Materialy mizhnarodnoho seminaru «Rol' Konstytutsiynoho Sudu v derzhavi ta suspil'stvi» (10–11 travnya 2001 roku)*, p. 54. K.: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

14. Klyshas, A. A. (2004). *Konstytutsyonnaya yustitsyya v zarubezhnykh stranakh / otv. red. V. V. Eremyan*. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].

15. Harlytskiy, L. (1999). *Reforma konstytutsyonnoho sudoproyzvodstva v Pol'she. Konstytutsyonnoe pravosudye v postkommunistycheskykh stranakh*. M.: Tsentr konstytutsyonnykh yssledovany MONF, 48–72 [in Russian].

16. Vasylyuk, S. (2005). Spirni pytannya tлумachennya Konstytutsiynom Sudom Ukrainy Konstytutsiyyi ta zakoniv Ukrainy. *Visnyk Akademiyyi pravovykh nauk Ukrainy*, 1 (40), 54–61 [in Ukrainian].

17. Ovsepyan, Zh. Y. (1992). *Pravovaya zashchyta konstytutsyy. Sudebnyy konstytutsyonnyy kontrol' v zarubezhnykh stranakh*. Rostov-na-Donu: Yzdatel'stvo «Lytera-D» [in Russian].

18. Shul'zhenko, Yu. L. (1995). *Konstytutsyonnyy kontrol' v Rossyy*. M.: Zertsalo [in Russian].

19. Zor'kyn, V. D. (2004). Rdalyzatsyya konstytutsyonnoho pryntsypa razdelenyya vlastey v praktyke Konstytutsyonnoho Suda Rossyy. *Konstytutsyonnyy sud kak harant razdelenyya vlastey: sb. dokladov*, 17–30. M.: Instytut prava y publychnoy polytyky [in Russian].

20. Vahnerova, E. (2004). Razdelenye vlastey v praktyke Konstytutsyonnoho suda Chekhy. *Konstytutsyonnyy sud kak harant razdelenyya vlastey: sb. dokladov*, 175–185. M.: Instytut prava i publychnoy politiki [in Russian].

21. Arutyunyan, H. H. (1999). *Konstytutsyonnyy Sud v systeme hosudarstvennoy vlasty (Sravnitel'nyy analiz): avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.02*. M. [in Russian].

22. Dzhanhyryan, Zh. D. (2003). *K diskussyy o razdelenyy vlastey y edynstve vlasty: opyt Armenyy: nauchnoe yzdanye*. M.: Yzd-vo «Kohyto-Tsentr» [in Russian].

23. Blankenahel', A. (1989). Teoryya y praktyka konstytutsyonnoho kontrolya v FRH. *Sovetskoe hosudarstvo i pravo*, 1, 102 [in Russian].

24. Mykhaylova, M. V. (2002). O nekotorykh aspektakh deyatel'nosti Konstytutsyonnoho suda Moldovy. *Konstytutsyonnoe pravo zarubezhnykh stran*, 4, 35–39 [in Russian].

25. Medushevskyy, A. (1999). *Kel'zenovskaya model' konstytutsyonnoho*

pravosudyya y yzmenenye konstitutsyy v stranakh Vostochnoy Evropy. *Konstitutsyonnoe pravosudye v postkommunistycheskykh stranakh: sb. dokladov*. M.: Tsentr konstitutsyonnykh yssledovanyy MONF, 13–42 [in Russian].

26. *Constitution of Romania – 1991*. URL: http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act1_2&par1=5 (Last accessed: 26.12.2019).

27. Pastukhov, M. Y. (1999). *Konstitutsyonnyy Sud Respublyky Belarus': mesto v polytycheskoy systeme*. *Konstitutsyonnoe pravosudye v postkommunistycheskykh stranakh: sb. dokladov*, 154–164. M.: Tsentr konstitutsyonnykh yssledovanyy MONF [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29 січня 2020 р.